

інтернування, депортації, полон, заручництво, загибель людей, дезертирство, матеріальне становище населення, ставлення до війни різних соціальних і національних категорій населення, ганебну поведінку російських військовослужбовців, співпрацю місцевих москвофілів з російськими окупаційними властями, участь українців Галичини й Буковини у Легіоні січових стрільців тощо.

Ідеальною була б публікація документальних матеріалів в оригіналі у повному обсязі. Автор намагається по можливості керуватися таким підходом, але не завжди це вдається. Як вихід із ситуації, він деяку частину документів подає у стислому вигляді, так званих регестів, але це не нівелює їх суті.

Для кращого розуміння суті окремих слів, термінів, назв, понять, явищ, фактів, що трапляються у текстах документів, подано стислі підрядкові пояснення, коментарі, нескладні пояснення – уточнення до деяких слів подано безпосередньо поруч у квадратних дужках, а також додається словник іншомовних та рідковживаних слів. Для зручності користувача у кінці збірника подається перелік поміщених у ньому документів з відповідною нумерацією та їх назвою.

Працюючи впродовж багатьох років над пошуком і опрацюванням джерельних матеріалів та їх відповідним упорядкуванням,

як показує аналіз, автор прагнув не стільки відобразити масштабні воєнні баталії, а ставив своїм завданням мовою документів показати, яким було життя тисяч і тисяч буковинців на цій кулями засіяній, гарній і водночас зраненій, опаленій і політій кров'ю українській землі у роки Першої світової війни.

Збірник документів має добре літературно-поліграфічне оформлення. Оригінальний, символічний вигляд має його обкладинка, на якій зображена карта Буковини та інших земель Західної України і прилеглих територій сусідніх держав і України, на яких діяли Західний, Південно-Західний та Румунський фронти з вказівкою головних напрямів дій воюючих сторін – Росії і Австро-Угорщини.

Збірник документів розрахований на науковців, викладачів історії, студентів, краєзнавців – на всіх, хто цікавиться історією України загалом і Буковини зокрема. Він є серйозним поповненням джерелознавчої бази історії України і може слугувати поштовхом для дослідження різних аспектів та історичних процесів на Буковині в часи Першої світової війни 1914–1918 рр. На жаль, наклад збірника невеликий – лише 100 примірників. Він незабаром стане бібліографічною рідкістю.

© *Борис Білецький,*

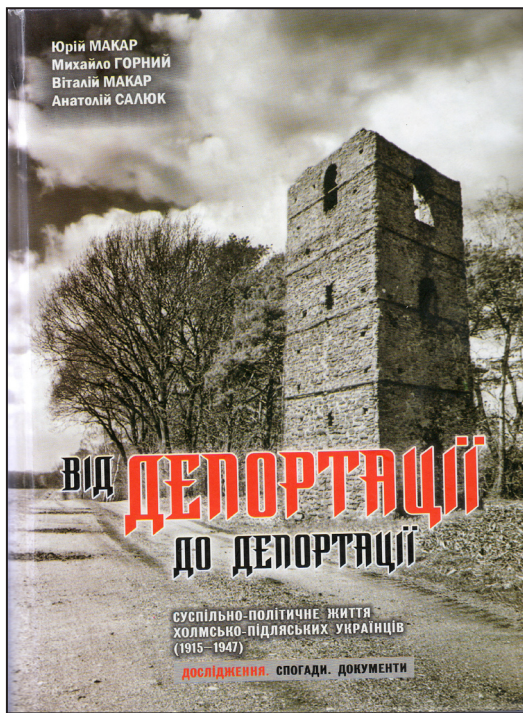
© *Галина Коцур*

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ХОЛМСЬКО-ПІДЛЯСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

Холмсько-підляські українці, як частина великого українського етносу, за свою багатотисячолітню історію, що бере витoki із світанків європейської цивілізації, пережили безліч менших і більших геноцидів, примусової асиміляції, виселень та депортацій. За роки незалежної України активізувалася справа дослідження трагічної долі холмсько-підляських українців, насамперед у ХХ ст. Але щоб дати наукове, історико-пізнавальне пояснення багатьом суспільно-політичним, етнокультурним, міжетнічним процесам, які відбувалися на території Холмщини й Підляшшя на часі постали підготовка та видання фундаментального дослідження для глибокого пізнання долі українців від їх насильницького вивезення углиб Росії під час Першої світової війни, переживань у складі міжвоєнної Польщі, під час Другої світової війни, евакуації (депортації) на підставі Угоди від 9 вересня 1944 р. до УРСР і ганебної акції «Вісла» – депортації в кордонах повоєнної Польщі.

Задум авторського колективу, який очолив визначний український історик Юрій Іванович Макар, був направлений на те, щоб викласти в одному тому дослідженні ту національну трагедію, що сталася з холмсько-підляськими українцями у першій половині ХХ ст. Замість одного тому видано вже два. Готовий до друку й третій. Цьому сприяла широка й потужна джерельна основа дослідження. Опрацьовані й залучені матеріали, почерпнуті у архівних установах Канади і США. До роботи доволі широко залучені матеріали двох центральних і одного воєводського польських архівів. Досить вагомо представлені документи центральних і обласних українських архівосховищ. Значною підмогою у дослідженні проблеми стали і особисті архіви двох співавторів – Юрія Макара і Анатолія Салюка.

Іншу групу джерел складають документи і матеріали, видані в Україні, СРСР, Росії та Польщі. На них є посилання на сторінках кожного розділу. Крім архівних та опублікованих

документів і матеріалів, авторський колектив спирався на матеріали тогочасної преси.

Різні аспекти з піднятої проблеми (ширших чи вузких) піднімалися у монографічних дослідженнях, у численних статтях, опублікованих в періодичних чи неперіодичних виданнях. Їх результати теж знайшли відображення у книзі. Та все ж цілісної роботи на обрану тему не було.

До видання також залучено велику кількість різноманітних статистичних даних з різних джерел – українських, польських, німецьких, російських.

Окремо слід відзначити характер і методи викладу фактичного матеріалу, якого автори намагалися залучити якомога більше. Достатньо сказати, що тільки в першому томі дослідження¹ фігурує близько 2200 самих лише прізвищ – жителів холмсько-підляських земель, учасників тогочасних подій, осіб, імена яких так чи інакше пов'язані з історією краю, авторів робіт, на яких є посилання.

Не менш важливим є і те, що у роботі названі чи не всі (або переважна більшість) населені пункти компактного проживання українців Холмщини і Підляшшя. Більше того: автори відтворили детальну географію нового розселення українців після вигнання. Відтворені назви і місцевості розташування православних храмів краю, переважно зруйнованих або перебудованих для інших

цілей у часи Другої Речі Посполитої або після остаточної депортації українців.

І названі прізвища, і перелік населених пунктів та храмів, які колись належали українцям, увіковічують пам'ять прийдешнім поколінням українців про далеку і близьку минувшину колишніх північно-західних земель України.

До першого тому дослідження автори віднесли виключно дослідну частину праці. У дванадцяти розділах викладено: трагічні події початку Першої світової війни і бойові дії на теренах краю; вигнання з рідного краю російськими військами і життя на чужині; важке повернення додому і численні втрати від депортації; розкрита проблема державної приналежності Холмщини і Підляшшя по закінченню війни і життя у складі міжвоєнної Польщі.

Окремими розділами досліджено матеріально-побутове становище, культурно-освітнє і духовне життя українців краю у 1920–1930-х рр. Трагічні події Другої світової війни і польсько-українське протистояння на тлі німецької окупаційної влади виокремлено у шостий і сьомий розділи. Документальні свідчення у наступному розділі переносять нас у рік 1944-ий, який виявився найкривавішим для українського населення Холмщини та Підляшшя за всю історію цих земель.

У роботі поетапно розкрито процес виселення українців з їх прадавніх земель внаслідок Люблінської Угоди 9 вересня 1944 р., адаптацію холмсько-підляських українців до нових умов життя в Україні. Останній розділ книги відтворює ганебну сторінку польської історії – організація і проведення операції «Вісла», яка була направлена на остаточну ліквідацію української спільноти на Холмщині та Підляшші.

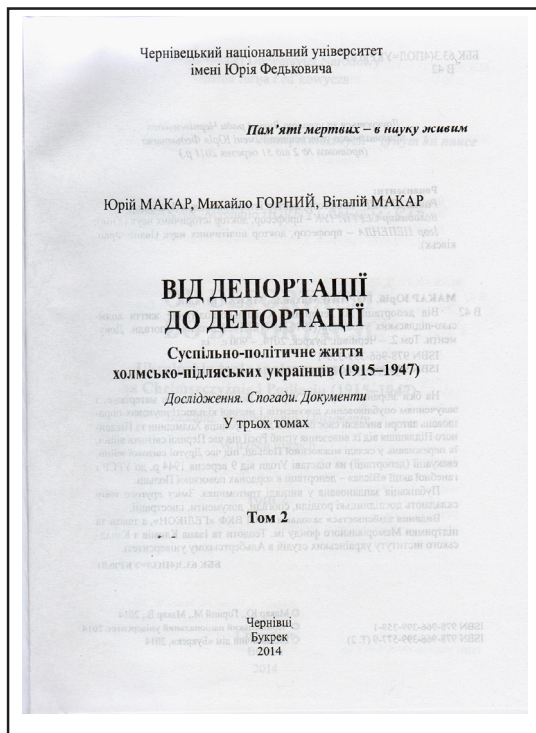
Вже поява першого тому дослідження викликала великий резонанс не тільки серед науковців, а й серед широкого загалу читачів. Схвальні відгуки на даний проект з'явилися в Україні, Польщі, Канаді та інших куточках земної кулі, включно не тільки з пропозиціями та рекомендаціями щодо подальшої роботи над ним, але і наданням додаткових документальних матеріалів, свідчень і спогадів очевидців, дописувань нащадків депортованих.

Виходячи з цього, авторський колектив включив у другий том дослідження² ще два дослідницькі розділи, в яких висвітлив проблеми:

– адаптації депортованих з Польщі після Другої світової війни українців у підрадянській

¹ Макар Юрій, Чорний Михайло, Макар Віталій, Салюк Анатолій. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т. 1. Дослідження. – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.: іл.

² Макар Юрій, Чорний Михайло, Макар Віталій. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т. 2. – Чернівці: Букрек, 2014. – 900 с.: іл.

Україні не лише впродовж декількох перших років після прибуття до неї, але й остаточне вирішення своєї та своїх нащадків долі;

– привернення уваги до тих проблем, з якими зіткнулися українці Польщі впродовж усього ХХ ст., та спробами їх вирішення у сучасній Речі Посполитій.

Звернення до обох цих проблем підвело своєрідний підсумок детального дослідження у першому томі і за змістом склало одну з трьох складових другого тому.

У своїй роботі автори взяли на себе сміливість вийти поза хронологічні межі, визначені початково і довели дослідження до вдалого науково-дослідницького логічного завершення, продовживши верхню межу до кінця ХХ – початку ХХІ ст.

«ЗВЕЗДА ПЛЕНИТЕЛЬНОГО СЧАСТЬЯ» НА НЕБОСХИЛІ УКРАЇНИ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИЖКУ: ЛАТИШ Ю. В. ДЕКАБРИСТИ В УКРАЇНІ. ІСТОРІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ / ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ЛАТИШ. – К.: ЛОГОС, 2014. – 238 С.

Слова з вірша О. Пушкіна «К Чедаєву»¹, покладені в основу назви даної рецензії, взяті не випадково. Ще задовго до того, як ознайомитися з історією повстання декабристів під час

¹ О. Пушкін писав прізвище друга і філософа П. Чадаєва (1794–1856) як «Чедаєв». Назва вірша «К Чадаєву» з'явилася у радянський час. У виданні «Полное собрание сочинений в одном томе» (1907 р.) під редакцією О. Скабичевського вірш має назву «К Чедаєву». Див.: Мухаревский М. Н. Пушкинский дом порочит Пушкина. О том, кто и когда переделал пушкинскую «зарю» в советскую «звезду» // Ресурс доступу: pushkins1.narod.ru/PUD.htm (01.11.2014 р.).

Душевні і фізичні рани українців Холмщини і Підляшшя, які пережили страхітливу трагедію переселення, відтворені у другій частині тому, яка так і називається «Спогади і світлини». Тут вміщені спогади тих, хто опинився на теренах України.

Ось їх окремі назви, серед понад 60-ти видрукованих: «Як нас вигнали з дому», «Моя Холмщина... Спогади 1932–1944 рр.», «Різдво Христове на Холмщині», «Мої скитання», «Спогади про пережите», «Моя родина – уособлення долі холмщаків» та інші.

Важливим у дослідженні є поєднання прийдешності поколінь переселенців. У книзі воно знайшло відображення у спогадах про своїх батьків і рідних дітей та онуків холмщаків і підляшуків.

У третій частині опубліковано документи, отримані в різні часи з архівосховищ Канади і Польщі, що стосуються української проблематики впродовж першої половини ХХ ст. Тут автори намагалися належним чином привернути увагу не лише до надзвичайно трагічного становища холмсько-підляських українців у міжвоєнні роки, а й до того, що небезпека остаточно втратити свій національний вираз штовхала їх до пошуку шляхів його збереження, опору брутальному спольщенню.

Дана праця, спрямована на висвітлення правдивої історії холмсько-підляських українців, допоможе не тільки ще живим вихідцям з краю та їх нащадкам усвідомити своє походження і гордитися ним, але й усьому українському суспільству утвердити цілісне бачення своєї минувшини, включно з історією його холмсько-підляської вітки.

© Юрій Сорока

навчання у школі, а згодом і більш детально в університеті, автор цих рядків уперше дізнався про історію й долі учасників історичних подій 14 грудня 1825 р. та на все життя опинився під враженням одного з найкращих історичних фільмів радянського кіномистецтва – «Звезда пленительного счастья», який було представлено невибагливому, переважно ідеологічно зашореному, радянському глядачеві 1975 р.

Незважаючи на те, що тема декабризму порушена у фільмі дотично, але через любов і жертвовність жінок декабристів, кінострічка чудово передає не тільки трагізм долі, стійкість